FĂNUŞ NEAGU

„Dincolo de nisipuri"

Acest al treilea volum de schiţe al lui Fănuş Neagu este extrem de inegal, însă cuprinde compunerile cele mai bune de pînă acum ale autorului: ***Păpuşa, Drum întins*** şi ***Dincolo de nisipuri.*** Ultima e cea mai aproape de prozele mai vechi, impresionantă fiind siguranţa mijloacelor. E relatată cu intuiţia exactă a tonului o întîmplare din vremea secetei. Nişte ţărani însetaţi şi înfometaţi aşteaptă, după o vorbă a nu ştiu cui, să vie gîrla mare. Tabloul e pictat admirabil. Pe negîndite naraţiunea capătă o turnură fantastică. Cineva a făcut presupunerea că apele rîului au fost tăiate de morarii din satele de mai sus. Şi într-o mare tăcere, oamenii încalecă pe caii lor costelivi şi pleacă să aducă gîrla. Drumul, pe noaptea cu lună galbenă şi nisip scînteietor, e pagina cea mai bună a nuvelei. Ceată de călăreţi. Merg în pasul cailor, muţi, cu topoarele la piept, ca într-o halucinaţie.

Evoluţia tînărului scriitor se bănuieşte încă din această naraţiune de atmosferă, dar lentă, neevidentă. O lectură atentă a schiţelor reuşite din acest volum descoperă îrisă imponderabilele care s-au adăugat scrisului său. Maniera romantică, cu gust pentru decor negru şi scene violente, cu personaje bizare, purtînd taine neîmpărtăşite (care l-au făcut pe un critic să-1 pună pe Fănuş Neagu sub semnul literaturii sadoveniene, ceea ce e fals), e părăsită aici pentru o proză mai reţinută, în care accentul cade pe adevărul psihologic. Era oarecum normal ca tînărul scriitor, înclinat spre culori intense (fără a fi un colorist!), spre contraste, spre picturi de atmosferă grea, apăsătoare, spre oameni impulsivi, să nu renunţe cu totul la ele; însă a învăţat să evite efectele exterioare şi cam gratuite din proze mai vechi. Cîştigul e de adîncime, de subtilitate.

In *Păpuşa,* excelentă e motivarea psihologică. Pe Ene Lelea, preşedintele gospodăriei colective, 1-a părăsit nevasta care s-a dus la o veche dragoste a ei, Ilie Bigu, gestionarul cooperativei. Toată schiţa nu e decît relatarea unui drum pe care Ene Lelea îi face cu sania, într-o noapte cu viscol. Remarcabilă e economia mijloacelor. Timpul naraţiunii e foarte sărac în fapte. Scriitorul nu e tentat să analizeze prea mult, mărginindu-se să puncteze prin detalii revelatorii desfăşurarea unei drame sufleteşti. La un moment dat, apropiindu-se de balta gospodăriei unde pescarii spărgeau copci ca să bage măvodul, Ene Lelea îl aude pe Bigu cîntînd, cu glas îngroşat de frig. „Ilie Bigu mi-a furat nevasta şi cîntă", se gîndeşte el, răscolit de o ură

fierbinte.

Apoi, pe neaşteptate, i se năzare că 1-a surprins pe Bigu la peşte şi gustul răzbunării îl înviorează. Dar află de la paznicul gospodăriei că Bigu fusese dat afară de la cooperativă şi lucra acum în brigada de pescari şi că femeia îi e însărcinată. Vestea dezlănţuie în sufletul lui Ene Lelea o adevărată furtună. Se grăbeşte spre casă cu obrajii arşi de ger şi de ruşine. Orgoliul lui de bărbat părăsit, suferinţa pricinuită de lipsa femeii iubite sînt treptat biruite de sentimentul că satul crede a-l fi izgonit el pe Bigu de la cooperativă, din răzbunare. Adîncimea schiţei e de a ne face să înţelegem cum acest sentiment se dovedeşte mai puternic pînă la urmă şi hotărăşte actele personajului. Ajuns acasă, omul vede)egănîndu-se într-un cui al pridvorului o păpuşă în haine de mireasă, rămasă de la nevastă-sa. „Păpuşa îl privea în ochii Giei, albaştri, lunguieţi, batjocoritori, cu pleoapa grea. „Ce-ţi închipui? întreabă Ene Lelea înfiorat. Ce-ţi închipui? strigă el încă o dată şi orbit de mînie începu s-o croiască cu biciul. N-am pus eu să-1 dea pe Bigu afară!" în puţine cuvinte, schiţa sugerează o întreagă revoluţie morală determinată de mutaţiile adînci petrecute la sat, şi anume că pînă şi într-o conştiinţă, fără mari complexe, pornirile egoiste, meschine, pot fi subordonate unor raţiuni superioare. Sentimentul demnităţii, al încrederii de care se bucură Ene Lelea în ochii oamenilor e mai important decît mîndria rănită, decît gelozia. N-am fi tentaţi să afirmăm însă că acestea din urmă sînt neapărat la Ene Lelea vestigii ale unei concepţii individualiste despre lume. Dramatismul schiţei constă tocmai în faptul că termenii conflictului sufletesc apar deopotrivă fireşti, mîndria, gelozia fiind reacţiuni nu străine de dragostea *cea mai* frumoasă. Scriitorul ar fi greşit simplificînd lucrurile la o confruntare între morala nouă a personajului şi vechi inerţii individualiste. Citim destule asemenea producţii naive şi idilice care ne lasă a înţelege că oamenii noi au eliminat din dragoste suferinţele, gelozia sau orgoliul lovit. Superioritatea morală a lui Ene Lelea nu e de a nu cunoaşte arsurile adînci ale geloziei, ci de a pune peste eşecul lui interior sentimentul datoriei, de a rămîne onest. "

"Autorul a cîştigat şi un simţ al descripţiei mai realist. în legătură cu modul în care Fănuş Neagu vede natura se poate face observaţia că aceasta comunică în prozele lui o mare energie, ca şi cum ar fi bîntuită de puteri adînci. Autorul nu personifică natura, cum s-ar putea crede, ci o priveşte ca pe o forţă agitată, tulbure: *„Pînă la căderea serii* -notează autorul într-un loc - *mai era un ceas, totuşi peisajul se desfăşoară vînăt, căci după prînz vremea se învrăjbise ca o căţea fătată. Zările căzute fumegau, gerul, care arsese în draci o săptămînă, se subţiase, şi în cîmpia încremenită sub un strat de zăpadă, gros de două palme, se deşteaptă vîntul de februarie, scheunînd".*

Foarte bună e şi nuvela ***Drum întins,*** concentrată şi cu o sigură intuiţie a mişcărilor sufleteşti. Prea puţine lucruri se petrec şi aici, însă avem sentimentul unui întreg proces. Toată materia epică se adună, ca şi în *Păpuşa,* în jurul unui drum. Horia Vadu, care a sta* în închisoare nouă ani, pentru că, fiind paznic la o fermă, a tras în comuniştii veniţi să o naţionalizeze, retezîndu-i unuia dintre ei un deget, se îndreaptă spre casă. A lăsat acolo două pogoane de pămînt, un eleşteu şi nişte tufe de zmeură, pe care le-a visat toată vremea cît a stat închis. Acum n-are alt gînd decît să intre de-a buşilea sub tufe şi să facă pe ursul, să doarmă în aroma de zmeură, pe pămîntul lui. Autorul notează cu subtilitate cum, obsedat de această idee, în care Horia Vadu pune tot sensul existenţei lui, personajul refuză încăpăţînat orice tentativă menită a-1 abate de la scopul drumului. Un inginer care-1 duce cu maşina şi-i află povestea, îi oferă de lucru pe un şantier. Horia Vadu nici nu vrea să audă. însă edenul contemplat de atîtea ori cu închipuirea în anii de închisoare nu mai există: peste tufele de zmeură şi peste eleşteul murdar se aştern, încreţite de vînt, apele unui lac de acumulare. Dezolat, Horia Vadu îşi caută cu înfrigurare vechile aşezări, situîndu-le mental sub apa lacului. Inginerul, venit pe urma lui, aruncă cu bulgări de pămînt în apă şi-i tulbură visarea primejdioasă care-1 putea pierde. în clipa aceea Horia Vadu observă că inginerul n-are un deget la mînă şi, cutremurat de aduceri aminte, înţelege deodată „în ce adîncă noapte rătăcise". '

Lipsa degetului, cum observa cu fineţe Ov. S, Crohmălniceanu în *Gazeta* ***titerură,*** nu e o coincidenţă bizară, ci un simbol, inginerul şi comunistul venit să naţionalizeze ferma nefiind unul şi acelaşi om, ci doar avînd aceeaşi stofa morală. E ceea ce înţelege în ultimul moment Horia Vadu, fostul copil de trupă şi paznic pe o fermă particulară. Aspiraţia lui fusese spre condiţia de ţăran individual. Anii Cît a stat închis au accentuat în sufletul personajului dorul după pămînt, sentimentul că fericirea lui toată e în funcţie de pacea eleşteului noroios şi a tufelor de zmeură. Idealizînd această condiţie individualistă şi lipsit de înţelegerea solidarităţii umane. Horia Vadu merge, fără să-şi dea seama, contra istoriei, nuvela izbutind să arate cu mijloace adînci anacronismul viselor lui Vadu. Prozatorul a avut ideea fericită de a nu acuza datele conflictului şi de a nu le trata schematic. Un om a stat nouă ani în închisoare pentru că a tras în comunişti şi e salvat de aceiaşi comunişti, cînd, negăsindu-şi presupusa fericire pierdută, nu mai are nici o raţiune de a trăi. Aceasta e, în fond, toată materia schiţei. Restul e sugerat.

Cu ***Strigătul*** şi ***In văpaia lumii*** nivelul volumului coboară simţitor. Amîndouă schiţele reiau întîmplarea cu Ene Lelea, obsedat încă de imaginea Giei, dar pe care timpul îl lecuieşte cu încetul. însă autorul nu mai găseşte mare lucru de spus. ***Strigătul*** nu conţine nici un eveniment revelator în durata subiectivă a personajului, lungind inutil neliniştile acestuia. Cu o atmosferă bine prinsă şi cu un moment excelent (acela al nebuniei lui Patraulea cu aer halucinant şi grotesc), cealaltă schiţă amintită suferă de lipsă de unitate. Ene Lelea n-are somn şi rătăceşte prin gospodărie. Bate austrul, iar sub cerul pe care stelele sclipesc cu „luciri minerale" pluteşte, cu ispitele ei, primăvara. O fată îl duce să vadă nişte pui abia ieşiţi din găoace, care cîntă, şi Ene Lelea se simte atras de tinereţea clocotitoare^ fetei, în timp ce fantoma Giei mai cutreieră sufletul lui convalescent. Insă afară de cîteva intuiţii pătrunzătoare de atmosferă, nu se spune nimic. S-ar putea obiecta că scriitorul nu şi-a propus altceva decît să sugereze însănătoşirea sufletească a personajului în care intră seva primăverii. Dar schiţa n-are nici o încordare, desfăşurîndu-se cam la întîmplare. Sîntem pregătiţi pentru ceva care nu se mai întîmplă.

Nivelul cel mai de jos al volumului îl atingem cu *Om **rău,** S-a **mutat** o stea, Fîntîna* şi *O sută de nopţi.* Primele două sînt lipsite de orice interes. ***Fîntîna*** ne duce într-un folclor de calitate îndoielnică. Se exaltă vitalitatea, simţul naturist al omului, dar nu se degajă nici o semnificaţie. In săpătorul de fîntîni cu nume livresc, Scarlet Cahul, bănuim un simbol *(„Asta a fost darul meu pe lume: să găsesc apă şi să-i dau cep să curgă ca unui butoi cu vin ")* repede abandonat de dragul unei aventuri cu o femeie haiduc, într-un decor poetizat şi absurd. Excesiv colorată şi neverosimilă e şi mult discutata nuvelă *O sută de nopţi.* Dilema morală a unui tînăr procuror care află că femeia iubită ă acoperit pe un individ vinovat de moartea unui muncitor putea fi materie pentru o povestire adîncă. Autorul a dat însă faptelor o rezolvare melodramatică, escamotînd esenţialul. Cadrul social e confuz. Psihologic vorbind, scrierea e uimitor de falsă. Satisfăcînd unele gusturi pentru senzaţional şi părînd bine scrisă, nuvela poate deruta. Aici trebuie făcută o observaţie de interes mai general. în mintea unora mai stăruie confuzia că o operă poate fi proastă, pedestră, superficială, avînd totodată o valoare oarecare din faptul că e bine scrisă... „din punct de vedere literar". Se greşeşte întîi asupra accepţiunii expresiei. Cînd spunem că *O sută de nopţi* e rău scrisă, nici nu avem în vedere aspectul stilistic, ci modul în care autorul îşi dezvoltă ficţiunile. Şi chiar dacă ne-am referi la stil, acesta începe o dată cu opera, e organic, şi o operă proastă, chiar ireproşabil scrisă, n-are stil.

Nuvele ca acelea discutate la sfîrşitul cronicii nu-1 reprezintă pe autor, pentru că n-au adevăr şi adîncime, într-un cuvînt, pentru că sînt rău scrise. Fănuş Neagu e un prozator talentat, capabil să se ridice în ansamblu la o literatură de cea mai bună calitate.

(Contemporanul, nr. 5, 1963)

„îngerul a strigat"

S-a spus totul şi nimic despre acest roman excepţional. Autorul a fost comparat cu Sadoveanu şi Panait Istrati, cu Şt. Bănulescu şi Pavel Dan sau L. M. Arcade, s-a vorbit de pitoresc, fabulos, balcanism, magie şi picaresc, s-au încercat în broaştele muzicale ale romanului mai multe rînduri de chei. Cineva vede doar aptitudinea pentru suferinţă, altcineva doar sensul burlesc. Cam toţi cei care au scris despre ***îngerul a strigat*** se întîlnesc în lucrurile secundare şi se despart în cele esenţiale. Pînă la urmă ajungi fără să vrei la concluzia celui mai lucid dintre ei: *„... roman misterios şi intraductibil ca o melopee ori ca un descîntec. In ultima analiză, porţile romanului se închid, destinul său fiind de a rămîne ermetic".*

Libertate şi predestinare

Exotism, pitoresc, culoare?Ceea ce ni se impune, mai întîi, în cazul lumii lui Fănuş Neagu este însă caracterul ei de lume închisă şi tragică, aflată în puterea unui ciudat Destin. Pitorescul reprezintă o formă de Ijbertate, dar este aici altceva decît aparenţa libertăţii? Lumea din ***îngerul*** *a* ***strigat*** are, ce-i drept, o imensă capacitate de **a** fi. Puţine cărţi ne dau într-o asemenea măsură impresia de viaţă adîncă, tumultuoasă, nemărginită, de violenţă a naturii şi de sălbăticie. Pe pămînt, în bălţi, în smîrcurile Dunării, în stufărişurile Deltei, în pădurile plutitoare, descoperim aceeaşi neîngrădire a instinctelor. Fiinţele explodează de energie vitală. Oamenii mănîncă, beau, se bat, se ucid, iubesc sau urăsc, cunosc toate patimile şi toate renunţările, toate josniciile şi toate sublimităţile, afară de una singură: placiditatea. Lumea în continuă fierbere şi proliferaţie. Suferinţa, înfrîngerea, sînt expresia aceluiaşi impuls originar de a fi ca şi bucuria sau izbînda. Dar curînd, primitivitatea, violenţa, instinctul ni se revelă nu ca forme veritabile ale libertăţii, dar ca o curată exacerbare, specifică unei lumi închise în propria existenţă mortală şi fără ieşire. Totul pare în această lume a personajelor sale sortit eşecului: proiectele oamenilor, ambiţiile lor. Libertatea pe care o au - de a se naşte, de a trăi, de a muri - nu este decît o amăgire: nimeni dintre aceştia nu e liber cu adevărat, nimeni

nu-şi alege soarta, nimeni nu scapă de un destin orb şi ilogic. în adîncul vieţii lor pîndeşte ca un monstru nevăzut o absurdă fatalitate.

Dar fatalitatea naşte necontenit iluzia libertăţii - şi aşa se explică inconştienţa, delirul, nebunia acestei lumi. Destinul profund e invizibil; în faţa ochilor avizi ai oamenilor se ivesc şi se mistuie mirajele. Fiecare îşi are himera lui. Un sat întreg se strămută în Dobrogea, visînd bogăţie; Ion Mohreanu încearcă să se răzbune, încearcă să iubească, încearcă să se resemneze; Eva Fulga fuge din Bărăgan cu o echipă de cineaşti; hoţii şi criminalii se aruncă în Dunăre după cruciuliţa de argint care semnifică iertarea; pe apele fluviului rătăcesc nocturne corăbii care sucesc mintea pescarilor. Nimănui nu-i e dat să scape, să se realizeze, să fie fericit. Mirajele dispar cum s-au născut! Strămutaţii găsesc o Dobroge nerodnică şi neprimitoare, Ion Mohreanu nu are pe cine să se răzbune, nici pe cine să iubească, pierzînd chiar şi dreptul de a se resemna.

Nu numai libertatea este - în această lume ermetică şi bizară ca o galeră a condamnaţilor la suferinţă - o tragică farsă a destinului: totul este tragic şi amar. E vorba de o lume întoarsă, care se realizează prin negaţie. Existenţa ei însăşi este paradoxală, pentru că toate valorile se convertesc în contrariul lor, ca în paradisul infernal al *Florilor de mucigai.* Un violator de morminte e poreclit învierea, un alt hoţ, îngerul, are suavitatea nefirească a Fătălăului arghezian, Vetina, Tiţa sau Bocu sînt specii de Rada, Tulea e un haiduc degradat.

Exotismul, pitorescul acestei lumi nu sînt, ca în *Groapa* lui Eugen Barbu, flori ale vieţii; sub ele, în smîrcuri şi noroaie, se ascunde moartea.

„Satan, împăratule negru..."

Cineva a remarcat că poezia sumbră a romanului lui Fănuş Neagu se află la antipodul aceleia sadoveniene. Ceea ce la Sadoveanu se datorează solidităţii ceremoniale de lume învechită în datini, este, în ***îngerul a strigat,*** doar expresia directă, superficială, a unei lumi primare şi nerăbdătoare: ceea ce la Sadoveanu e statornicie, cumpătare, solemnitate, este aici violenţă, instinct, sălbăticie; dacă eroii sadovenieni sînt înţelepţi şi contemplativi, ştiutori ai legilor cerului şi pămîntului, eroii lui Fănuş Neagu sînt firi elementare şi fără „fîlosofie"; cei dintîi mănîncă şi beau şi iubesc ca şi cum s-ar ruga sau ar primi de la natură ce li se cuvine, cei din urmă smulg naturii dreptul lor, sînt hrăpăreţi şi nestăpîniţi.

Lucrurile stau numai aparent aşa: deosebirea mai adîncă trebuie căutată în faptul că lumea *îngerului a strigat* este o lume întoarsă,

„negativă". Ea cunoaşte totuşi şi ceremonia şi solemnitatea, avîndu-şi filosofii şi poeţii ei. O ţigancă răpeşte cadavrul unui hoţ împuşcat (pe care nu-1 cunoscuse), spre a-1 spăla şi pregăti de cele veşnice, numai pentru că hoţul era frumos şi frumuseţea lui se cădea apărată. Nişte ţărani despoaie morţii pe un cîmp de luptă, punînd în groaznica îndeletnicire pudoare şi respect. Altul, într-o clipă de fericire, după ce a petrecut, taie unghiile unor bătrîni pripăşiţi la conacul boieresc, cu umilinţa cu care ,, *spălau odinioară regii Spaniei, în Joia sfintă, picioarele cerşetorilor"* (l-am citat pe Constantin Ţoiu). Lumea lui Fănuş Neagu are ceremoniile ei, ceremonii groteşti, bizare, dar nu mai puţin tulburătoare decît acelea sadoveniene. Che Andrei sau Magaie sînt filozofi ca Peceneaga sau Kesarion Breb, ca ciobanii lui Sadoveanu, dar ei trăiesc „pe partea cealaltă a lumii" şi se închină Diavolului: *„Satan, împăratule negru, fii stăpînul lor după cum eşti şi stăpînul meu. Plăteşte-le lor cu avere şi te vor sluji pe pămînt. Dă-le lor avere şi ei îşi vor spăla picioarele în fiecare seară într-un lighean cu gîndaci".* Nu doar Magaie: dar toţi eroii lui Fănuş Neagu şi-au vîndut sufletul Dracului, fiindcă, în claustrarea lor deznădăjduită, singura divinitate este El. In această lume condamnată şi fără scăpare, îngerul pare a nu vesti naşterea, ci moartea.

Ritmul Destinului şi al Istoriei

Ce semnificaţie au cele trei strigări, în funcţie de care romanul însuşi se împarte în trei părţi? Ca să răspundem ar trebui să nu uităm că, ascultînd de Destinul ei implacabil, lumii lui Fănuş Neagu i-a fost luată orice putinţă de izbăvire. Toate încercările de ieşire din acest cerc de fier se dovedesc iluzorii. Cartea însăşi este, într-un plan adînc şi esenţial, o meditaţie asupra libertăţii şi a condiţiei umane, a Destinului care ne „trăieşte" şi a Istoriei pe care o „trăim". într-un loc, se povesteşte cum într-o anume zi a anului, hoţii, certaţii cu legea, criminalii, hăituiţii, au parte de douăzeci şi patru de ore de îngăduinţă. Romancierul descrie această zi de „libertate" în care o cruce de argint este aruncată în valurile Dunării, acela dintre hoţi care ar izbuti s-o găsească urmînd să capete iertarea şi să redevină om. Scena este metafora care conţine întregul roman. Singura libertate dată condamnaţilor - de către o lege socială, în cazul hoţilor, de către legea Destinului, în cazul tuturor celorlalţi - este provizorie şi numai printr-un hazard cîte unul într-un an se înalţă la o libertate deplină. Existenţa „condamnaţilor" nu cunoaşte decît iluzii şi moarte. Personajul reprezentativ al romanului, pentru că lui pare a-i împrumuta destinul chipul său, este Ion Mohreahu. Ca şi tatăl său, Ion are o faţă de înecat:

soarta lui este de a încerca zadarnic să se realizeze, de a fi de fiecare dată înfrînt. Din ce se compune „viaţa" lui Ion Mohreanu? Din trei eşecuri succesive: eroul coboară cele trei trepte după care nu mai urmează nimic. Condamnarea lui e de a rata mereu, ca şi cum ar fi urmărit de o neşansă absurdă. în fond, el exprimă prin simplificare exact soarta tuturor; pe o cale mai ocolită sau mai dreaptă, Che Andrei. Ouleaţă, îngerul, Magaie nu fac decît să confirme, ca şi Ion, Destinul. Ion vrea să răzbune uciderea tatălui său; nu are pe cine să se răzbune. Personajul nici nu pare convins de misiunea lui: destinul e cel care îl trăieşte, îl supune, îi insuflă gîndurile, îl opreşte în pragul înfăptuirii. A doua experienţă: iubirea. Dar Ion nu are pe cine iubi, căci nu are vocaţia dragostei, cum n-a avut-o pe aceea a răzbunării. Nu-i rămîne decît să renunţe Ia totul: va fi ucis, printr-o întîrnplare, ca şi tatăl său, răpindu-i-se şi acest ultim drept, al resemnării. îngerul strigă de trei ori: de fiecare dată cînd Ion Mohreanu a mai coborît o treaptă spre sfîrşit.

Istoria se face cu greu auzită în existenţa închisă şi izolată a lumii lui Ion Mohreanu. Romancerul nu descrie direct războiul: doar valurile lui se izbesc peste tinereţea lui Ion. Destinul şi Istoria sînt. deocamdată, separate. Curînd, ritmul lor devine acelaşi, „cutremurul" care rupe în două viaţa lui Ion fiind deopotrivă şi al Istoriei. Personajul este nu numai înfrînt - fiindcă nu s-a răzbunat, fiindcă n-a fost iubit, fiindcă n-a trăit - ci şi fiindcă Istoria 1-a azvîrlit în închisoare, 1-a deportat. Mîna care-1 va ucide este a Istoriei: bănuit de delaţiune, Ion este pedepsit fără judecată. Nu fusese însă mereu victimă fără judecată? Destinul ştie, de data aceasta, să se folosească de Istorie, să-i împingă înainte mîna ucigaşă. *„Şi a fost a treia strigare"...*

Vestind moartea? Vestind naşterea? Romanul răspunde: naşterea. Nu pentru Ion Mohreanu care a fost învins de *„ăl care scufundă vapoarele şi le scufundă, uneori, mai înainte ca vapoarele alea să fi fost construite";* dar oricîtă cenuşă ar rămîne după fiecare biruinţă a unui Destin orb asupra oamenilor, nu moartea, ci viaţa răsare la capătul încercărilor; altă viaţă. Sensul adevărat al romanului - fiindcă ultimul cuvînt, după durere, după eşecuri, după ucidere, este „naşterea" -rămîne contemplarea lungului şir de dezastre şi bucurii care se numeşte viaţă. Fănuş Neagu n-a scris cartea spre a glorifica puterea unui destin necunoscut asupra omului; ci spre a medita asupra puterii vieţii de a ieşi mai pură, mai profundă, din durere şi din moarte. Destinul nu poate fi înlăturat sau ignorat; dar, paradoxal, strigările îngerului vestesc mereu, totdeauna-, o naştere.

(Contemporanul, nr. I, 1969)

„Frumoşii nebuni ai marilor oraşe"

S-a remarcat de către toţi comentatorii (a declarat-o autorul însuşi) *că* ***Frumoşii nebuni ai marilor oraşe*** (a apărut nu demult ediţia a Ii-a) imită deliberat, pînă la un punct, ***Craii de Curtea-Veche*** al lui Mateiu Caragiale. Sînt trei protagonişti în ambele romane"(aici: un cîntăreţ de muzică uşoară, un fotbalist şi un scriitor), călăuziţi în escapadele lor de un al patrulea (Tudor Fluture joacă oarecum rolul lui Gore Pirgu). Petrecăreţii cutreieră, nopţile, un Bucureşti plin de himere, frumos' ca o fantezie invernală. merg la vînătoare de cîini într-un Bărăgan la fel de ireal, peste care cade potopul, sau îşi vindecă melancoliile de toamnă într-un oraş cu nume de femeie, aprig şi plin de poezie *(„ Toamna, Brăila e tristă şi cu părul fluturind, dar nu le gîndi la o tristeţe mare şi adîncă, în septembrie, şi mai ales în octombrie, Brăila e tristă ca soru-mea Cechina care iubeşte deznădăjduit sau ca o ţară care şi-a pierdut merele pe cînd se întorcea din altă ţară unde fusese ca să cînte cu fetele de-acolo: Se lasă noaptea la Cerapin. I Mii de pumnale se-nfig în mare... ").* Ca şi romanul lui Mateiu Caragiale, ***Frumoşii nebuni ai marilor*** *oraşe* începe printr-o „întîmpinare a crailor" şi se încheie cu „asfinţitul crailor", momente despărţite de o lungă retrospectivă, asemănătoare cu aceea din capitolul ***Spovedanii*** din ***Craii.*** *Cele* ***trei hagialîcuri*** nu au echivalent în romanul lui Fănuş Neagu, fiindcă, în genere, simbolistica de la Mateiu Caragiale e absentă aici, unde nu se face elogiul altui secol şi nu exista nimic din fastul crepuscular care însoţeşte în ***Craii*** declinul lumii imaginare a lui Paşadia şi a celorlalţi.

A împinge mai departe comparaţia în această direcţie (cum s-a făcut) mi se pare excesiv. înrudirea celor două cărţi trebuie căutată în cu totul altă parte (ca şi originalitatea ***Frumoşilor nebuni)*** şi anume în ceea ce aş numi caracterul lor sărbătoresc, de transfigurare poetică a realului: festivă şi somptuoasă, la Mateiu Caragiale, comică şi carnavalescă, la Fănuş Neagu. ***Frumoşii nebuni*** e un roman comic, în sensul aceluia al lui Scarron, în tradiţia carnavalescă ale cărei rădăcini M. Bahtin le descoperă în menipeea antică, în satira burlescă ce a dat atît scrierile lui Petroniu şi Apuleius, cît şi pe acelea de mai tîrziu ale lui Rabelais. înţelegerea romanului nu e posibilă în afara acestei filiaţii, fiindcă e vorba în el de o viziune esenţialmente parodică, în care regăsim numeroase elemente de „folclor al rîsului", cum spune exegetul sovietic al lui Rabelais şi Dostoievski, replică ironică, plină de vervă, la eposul serios, unind feeria cu descrierea naturalistă, într-un limbaj metaforic ca un cîmp bălţat de maci. ***îngerul a strigat*** aparţinea aceluiaşi univers. însă el era construit ca un roman biografic

şi avea în centru un destin tragic. în ***Frumoşii nebuni*** triumfă viziunea comic-carnavalescă, spectaculosul, jocul şi parodia. ***îngerul*** rămîne o carte în toate privinţele superioară. Meritele ***Frumoşilor nebuni*** sînt totuşi incontestabile; într-un registru „minor", e drept, vădeşte aceleaşi însuşiri de proză artistică.

Romanul se deschide şi se închide ca o feerie de iarnă: povestea de dragoste (care uneşte şi separă pe Radu, Asta şi Raminţki) e un simplu pretext. Prozatorul nu e un psiholog, construindu-şi oarecum după reţetă conflictul erotic. Farmecul cărţii stă în voioşia vitală, în turnura ei hazlie, în ritualul comic al petrecerilor, în inventivitatea vorbirii. Acţiunea propriu-zisă nu depăşeşte durata a trei zile de fabuloasă iarnă bucureşteană, sărbătorile fiind deopotrivă temă şi climat. Ca toată literatura de acest fel, romanul lui Fănuş Neagu zugrăveşte acest interval de petrecere voioasă al sărbătorilor de iarnă ca pe unul al deplinei libertăţi exterioare. Eroii se sustrag convenienţelor rigide pentru trei zile; carnavalescul e tocmai expresia acestei sustrageri. Ne găsim în plină mascaradă. La baza ei stă plăcerea metamorfozei: a existenţei travestite, costumate, protestînd contra rigorilor. în miezul romanului lui Fănuş Neagu, ne putem imagina o scenă de teatru, pe care urcă, rînd pe rînd, prezentîndu-se, personajele; ele anunţă carnavalul: trei zile de petrecere; şi par a spune: bucuraţi-vă cu noi, rîdeţi cu noi, fiţi „frumoşii nebuni ai marilor oraşe", dar nu uitaţi că totul e un joc, un spectacol, că în curînd va cădea cortina şi, atunci, vom redeveni cu toţii ceea ce sîntem. Carnavalul suspendă timpul, în acest timp suspendat, imaginar şi ironic, se petrec aventurile personajelor lui Fănuş Neagu. Totul începe într-o dimineaţă de decembrie, cu o zăpadă abundentă, peste oraşul feeric; şi se sfîrşeşte într-o noapte de viscol, într-un Bucureşti alb, incredibil sub nămeţi, ca un oraş de poveste, copilăresc, pe străzile căruia alunecă sănii cu zurgălăi şi răsună glasuri cristaline de copii. Pe această scenă, la acest spectacol, totul e posibil. Raminţki şi Ed Valdara umblă călare pe vaci printre troiene sau gonesc un vagon de tramvai prin staţii pustii. O uriaşă sanie boierească trasă de cai ce scot flăcări pe nări îi poartă apoi *pînă* la casa lui Violatos (echivalentul parodic al Arnotenilor, nu?) unde asistă la adevăratul carnaval, debordant, uluitor, plin de surprize, *cu* sănii alunecîrid pe zahăr, cu cotoroanţe călare, cu fete frumoase ce dansează, simulînd suplicii. Puritanismul unui comentator a văzut aici violenţe inadmisibile şi nu ştiu ce lucruri scabroase: dar totul e himeric, joc, spectacol, amuzament. Sub picioarele personajelor se află, să nu uităm, lemnul scenei. Sîntem la teatru. E vorba de o existenţă transfigurantă şi poetică. Dar iată tonul:

„Adevărul e că toate casele oraşului făceau mare caz despre asemănarea lor cu casele din cărţi de poveşti ilustrate. Toate aveau urechi de fum şi se legănau între arbori de zăpadă, şi-n pereţii lor, şarpele păzitor îşi scutura solzii de aur. Ed legase de sania mare o sanie mică, de copil, şterpelită de lingă uşa cîrciumii, se suise în ea, cu picioarele atîmîndu-i în zăpadă, şi cînta colinde, amestecînd în tema lor fraze porcoase, fapt pentru care profesorul încerca să-l croiască cu biciul fără să-l ajungă".

întreg romanul, de altfel, e presărat de întîmplări şi de biografii neobişnuite, oarecum în sensul fantasmagoric de la Garcia Mârquez. Un pescar din Deltă a îngropat în pepeni tot felul de animale şi păsări de pradă care urlă nopţile din ascunzătorile lor. Alt personaj are halucinaţia întrupării desenelor din covorul lui turcesc şi casa i se umple de femei ale deşertului, cu copiii şi cămilele lor. Nişte zaruri pierdute sînt căutate în guşile cîtorva zeci de cocoşi care făceau să răsune văzduhul de cîntecele lor. O magie necunoscută transformă lucrurile şi oamenii. Fundamental, romanul lui Fănuş Neagu este expresia acestei senzorialităţi dezlănţuite, vrăjite de pitorescul Deltei, Bărăganului sau al marelui oraş sub zăpezi.

Prozator artist, în ***Frumoşii nebuni ai marilor oraşe,*** **ca şi** în ***îngerul*** *a strigat* sau în povestiri, Fănuş Neagu se bizuie pe efecte stilistice, pe inventivitatea cuvîntului. Personajele vorbesc metaforic, bogat, colorat, în felul următor: „ *Ia-o cum vrei, răspunde Raminţki, dar eu i-am auzit. Visam corăbii de smirnă. Şi cînd i-a simţit, sufletul meu a lunecat din somn la fereastră, patru plopi primeau în trup sîngerarea stelelor, un salcîm legăna ultima dragoste a frunzelor, apele treceau pe sub lună ca o nuntă pe sub porţi de mănăstire, şi mătase brumată din mările nordului a căzut măruntă pe ierburile ce păzesc casa. Plecau pe neclintitele, marile lor drumuri, pururea învăluite în miros de toamne vechi şi de pelin, şi-n vîslele lor se zbăteau ameţitor, ca inele de aur, nopţile aşteptării, dedesubt se turburau mestecenii, drumurile de pămînt se umpleau cu fir ruginit de izmă verde şi cîmpia bolborosea pierdută sub vînt...* ". O oarecare grabă strică însă aceste efecte. Lucrătura e departe de a fi impecabilă. Cunoscător necontestat al resurselor limbii, Fănuş Neagu nu se fereşte aici îndeajuns de un anumit dezechilibru al expresiei, care e mai mult vivace (de o artificială vivacitate) decît profund poetică. Sînt şi multe „goluri" şi pagini false (mai *cu* seamă sub raport psihologic), o vorbărie uşor trivială ce ţine loc de altă substanţă. Dar să nu privim cu pedantă încruntare, o carte care trebuie luată drept ceea ce este: jocul agreabil al unui om cu mare har, o recreaţie veselă a artistului.

(România literară, nr. 2, 1978)

„Povestiri din Drumul Brăilei"

încercînd aproape de toate (roman, memorialistică, publicistică, teatru - pentru ultimul, a se vedea interviul de săptămîna trecută din „România literară"), Fănuş Neagu a revenit mereu, sau, mai bine zis n-a părăsit-o niciodată, la proza scurtă, gen care 1-a impus cîndva şi, dacă eu nu sînt profet mincinos, de care numele lui va fi îndeosebi legat în viitor. ***Povestirile din Drumul Brăilei*** (Editura Eminescu) sînt scrise în deceniul din urmă, zece dintre ele mai fiind publicate în 1982 sub titlul ***Pierdut în*** *Balcanici*. Nu se deosebesc radical de cele dinainte nici ca tematică, nici ca factură. Cîteva sînt foarte bune, chiar dacă nu ating nivelul celor mai bune din culegerile anilor '60, în care continuăm să aflăm piesele de rezistenţă ale autorului (acele două-trei capodopere, precum *Acasă,* care ar merita să nu lipsească din manuale). Şi totuşi unele modificări sînt sesizabile şi de oarecare importanţă pentru ceea ce scrie astăzi Fănuş Neagu. Părerea criticii a fost unanimă de la început în două privinţe: în aceea că există o lume pentru care prozatorul are predilecţie, şi anume cîmpia dintre Buzău şi Brăila, cu mitologia ei cu tot, şi apoi, că trebuie să vedem în ei un povestitor original din stirpea lui Sadoveanu, Istrati, Galaction şi Voiculescu. Filiaţie neîndoielnică şi *uşor de* constatat, dar care, mai ales acum, comportă unele precizări şi nuanţe.

îndoiala mea porneşte de la recunoaşterea întrucîtva pripită a unei vocaţii de povestitor lui Fănuş Neagu. în acest caz, seria literară este de vină, atribuindu-se prozatorului însuşirea de căpetenie a înaintaşilor, prin extrapolare. Există, desigur, destule **povestiri** (unele chiar de un pronunţat caracter de nuvelă clasică) în volumele lui Fănuş Neagu, unele, nu mai departe decît în cel de faţă. Dar nu e mai puţin vădit, totodată, că dacă reţine cu plăcere o mulţime de anecdote, de miezuri de povestire, prozatorul se dovedeşte mai degrabă un risipitor, neexploatîndu-le decît rareori pînă la capăt. Sînt foarte puţine acele piese în care interesul lui merge în chip indiscutabil spre înlănţuirea -verosimilă ori senzaţională - de întîmplări, spre construcţie a suspansului epic. spre subiectul memorabil. Particularitatea paradoxală a povestirilor lui Fănuş Neagu a fost (şi mai cu seamă a devenit) aceea de a nu putea fi povestite. Mi se pare că scriitorul posedă în fond o structură lirică şi o înclinaţie spre imagine şi spre atmosferă. Naraţiunile lui sînt fragmentare, dezordonate, fantasmagorice; trăiesc din amănunte, din viziuni fulgurante, din poezia peisajului şi a cutumei şi, înainte de orice, din limbaj, care este proprietatea privată absolută; şi sînt mai degrabă ludice şi parodice

decît mitice, profund magice, etnograficul fiind adesea trucat, inventat din aceeaşi bucurie a jocului care face din folclorismul său o sursă de culoare, pitoresc şi feerie personală şi nicidecum un document. De la numele proprii la felul de a se exprima al eroilor, totul poartă pecetea indelebilă a unei fantezii fără ţărmuri şi fără control, pe cît de încîntătoare uneori, pe atît de iritante alteori, cînd prozatorul aşterne parcă pe hîrtie tot ce-i trece prin cap.

Cornel Regman observa amuzat într-un rînd că povestitorul uită destul de des să facă nod la aţă. Nicăieri ca în ***Povestirile din drumul Brăilei*** n-a fost mai evident caracterul descusut, „deconstruit" al textelor. Pînă la un punct, aici e vorba de abandonarea, spontană sau conştientă, a formulei tradiţionale de povestire cu cap şi coadă, a cărei acţiune creşte gradat etc. Fănuş Neagu n-a excelat niciodată în nuvela propriu-zisă, aceea *pe* care o ilustrează Istrati sau Voiculescu. Prozele lui au fost de la început mai apropiate de acelea difuz-epice de la Sadoveanu sau Bănulescu. Aş merge pînă la a considera că textele lui actuale sînt semili-epice, renunţînd de fiecare dată în mod deliberat să continue sau să încheie întîmplarea anunţată, sacrificînd surpriza de ordin faptic şi psihologic pentru pagina de atmosferă ori de vis. *„Arta adevărată e sugestie. Iar sugestia duce la vis* ", scria prozatorul însuşi în ***Insomnii*** *de* ***mătase.*** Şi adăuga batjocoritor la adresa standardelor noastre comune de lectură: *„Arta nu înseamnă precizie - prostia gogonată pe care o lăsăm să se tolănească în voie pe faţada atelierelor de reparat ceasornice...".* Pleda tot acolo pentru miraculosul unei existenţe mai presus de realitate: *„care incorporează totuşi realitatea".* E frumos şi nimerit spus. Partea proastă este că linia care separă programul artistic de lipsa de inspiraţie este aşa de subţire la el în ultima vreme încît uneori n-o vedem. Mi-e greu să ghicesc. în destule povestiri, dacă ieşirea din drumul neted al epicii şi pătrunderea în labirintul de imagini onirice, senzaţionale, abracadabrante, răspunde unei necesităţi artistice sau e rodul oboselii mîinii.

La un examen mai grijuliu, unele bucăţi sînt pur şi simplu rău concepute şi construite. ***Pierdut în Balcania,*** povestirea titulară a volumului din 1982 reluat acum, este de exemplu informă şi neclară, între partea întîi (o călărire nocturnă a băieţilor de la bostănărie însoţiţi de ţigancă) şi partea a doua (plutonul de elită care „pedepseşte" pe moşieri), legătura este perfect artificială. Avem de-a face cu două naraţiuni independente. Valoarea, în schimb, a unor pasaje, luate izolat, este remarcabilă. Tot aşa ***Pe ceair,*** cu frumoase privelişti sadoveniene la început, cînd naratorul merge să vîneze porumbei. Insă capturarea lui de către două femei, care-1 confundă cu un hoţ de cai

(dacă nu cumva captura e o înscenare, una din femei fiind îndrăgostită de narator şi voind să şi-1 facă bărbat) şi tot ce se petrece în casa lui Drăghia este absolut pueril sub raport epic. Forţată epic *este* şi *Albastru de ger,* debutînd senzaţional şi isprăvindu-se în pur oniric. O anume duritate a vieţii, crime, sinucideri, ca să nu mai vorbesc de înşelăciune din amor, se ghiceşte peste tot în aceste proze, deloc vesele, dar totul *este* ambalat atît de fantasmagoric încît, în loc să fim impresionaţi, ne distrăm pînă la un punct şi la urmă ridicăm din umeri. E greu de înţeles că un om cu talentul lui Fânuş Neagu poate scrie o povestire de naivitatea celei intitulate *Măria Custura,* ori altele complet banale, ca *Noapte de ianuarie fără zăpezi, Rouă printre sănii, **Alături** se joacă **biliard, în septembrie,*** ori se poate convinge de valabilitatea estetică a unei probabil reale întîmplări, trecute de-a dreptul în pagina cărţii, precum *Buturuga cu greieri* sau *Fantezie de primăvară.* Oricîte reuşite de amănunt ar exista în acestea, nivelul e prea scăzut spre a mai invoca explicaţia unui anumit tip de proză poetică, onirică ori „deconstruită".

Sînt, firește, şi altele care ne permit redeschiderea unei adevărate discuţii critice pe tema facturii literare şi a originalităţii prozei autorului. *Udma,* de pildă, este cea mai apropiată de nuvela veche şi, citind-o, îmi vine să spun că procedeele clasice îşi au şi ele avantajele lor. Gherghina a fost violată de trei hăndrălăi, se pune la cale căsătoria ei cu unul din ei (cel mai energic şi care o iubea de mult), ca să se împace lucrurile, urmînd ca ceilalţi doi să plătească o sumă de bani. Dar fata dă peste cap aranjamentul, alegînd de soţ pe altul decît cel hotărît. într-o scenă excepţională prin rigoarea observaţiei. Ca să fi fost fără cusur, *Udma* trebuia să fi ocolit unele din clişeele dragi autorului, în scenele erotice mai cu seamă, foarte de prost gust. I se poate reproşa şi stilul extrem de pretenţios: *„Luca dizolva în saliva unui singur gînd valurile de frig urcîndu-i de la inimă şi era livid ca eşecul îmblînzit de o speranţă nebunească rezistentă tocmai prin absurdul ei"* (p. 193). Asemenea fraze sînt cu zecile în carte. Un stilist ca Fănuş Neagu ar fi trebuit să-şi dea seama de străduinţa limbii acesteia care, din înflorită, a devenit înfiorată (distincţia îi aparţine) şi, din înflorată, pur şi simplu imposibilă artistic. Lasă că toate personajele o folosesc (molipsindu-se de la narator). O performanţă greu de egalat în materie găsim bunăoară în *Beţia **trandafirului,*** unde nelipsita scenă erotică e descrisă în termeni de o „poezie" dubioasă *(„O vîsli într-un golf de iasomie",* p. 16), iar personajele vorbesc Ia *fel: „ Ar fi trebuit s-o iei în braţe şi să muşcaţi din plinea oacheşă a binelui",* p. 22, spune Sultana soţului ei, care tocmai îi relata, la rugăminţile ei, aventuri ale lui amoroase de pe

cînd era becher. ***Ploaie de vară cu peştişorii aurii*** se numără printre cele reuşite. Grigore Cearcănu joacă înaintea lui Chivu Pătraşcu un soi de comedie a supărării, ca să nu se prindă cel ce-i luase fata împotriva voinţei lui, că nu era fata lui, ci copil găsit. Drumul prin cîmpie - dus şi întors - al tatălui cu fiul spre casa ginerelui e foarte frumos. Grigore e din soiul bătrînilor bufoni care constituie o specialitate a prozatorului. Mi-a plăcut şi ***Cocorul alb.*** Matei Tudor e un personaj aproape sadovenian, cu poveştile lui de om blînd, între care aceea din titlu e minunată: cine vede cocorul alb primeşte dreptul de a-şi păcăli o dată (o singură dată) soarta. E şi una din cele mai echilibrate stilistic povestiri. Trecerea de o parte şi de alta a frontierei dintre realitate şi închipuire se face aici cu o fineţe care lipseşte în multe altele. în sfîrşit, *în* ***stepă*** putea da o capodoperă, cu condiţia ca excelenta idee (un condamnat la moarte e dus la execuţie şi el, soi de Mîşkin, nu numai nu e revoltat, speriat etc, dar transmite celor puşi să-1 împuşte calmul şi seninătatea lui de ingenuu incurabil) să fie dezvoltată ca lumea. în trei pagini însă este greu să nu ne lase impresia de modicitate.

Ceea ce trebuie să corecteze Fănuş Neagu în naraţiunile lui este un anumit soi de exces (pe care vocabularul nobil al criticii 1-a numit baroc), vizibil la toate nivelele, în planuri mari sau în amănunte. Lirice, pitoreşti, pline de atmosferă şi inventive lexical, aceste povestiri reuşesc prea adeseori să-şi transforme calităţile în defecte, abuzînd de ele. Alunecă în senzaţionalul ieftin şi în kitsch lingvistic, îşi uită pe drum ideea, se lălăie, informe şi găunoase. Trebuie să mărturisesc că am citit cu efort volumul. înainte vreme era o plăcere să-1 citeşti pe Fănuş Neagu, fie şi numai pentru limba delicioasă, rafinată a prozelor lui. Dificultatea provine acum din încărcare şi, mai ales, din preţiozitate *(„In asfinţit, soarele se reevalua pe sine"* sau *„o seară coruptă de tristeţea adîncă de a se zugrăvi pe sine"* etc), din monotonie şi stereotipie (toată lumea are aceeaşi limbă); din amalgamul de realitate, istorie, folclor, vis, închipuire, halucinaţie sau curată năzdrăvănie din care nu totdeauna poţi alege griul şi neghina, în definitiv, din toată acea pseudo-poezie care s-a lăţit în scrisul autorului ca o buruiană neplivită la vreme. Dacă nu intuiţia, experienţa ar trebui să-1 împiedice pe Fănuş Neagu să-şi rateze copilăreşte atîtea bucăţi care ar fi putut deveni antologice.

(România literară, nr. 42, 1989)